

J. P. Filedt Kok, A. van Grevenstein en
H. W. van Os

Het onderzoek en de restauratie van de schilderijen uit Boekarest

Gedurende de revolutie in december 1989 werd het Roemeense Nationale Kunstmuseum (Muzeul Național de Artă al României) zwaar getroffen: het gebouw werd doorzeefd met granaten, het restauratie-atelier ging in vlammen op en een aantal schilderijen werd door kogels en granaatsplinters ernstig beschadigd.

In januari 1990 deed de directeur van het museum, Theodor Enescu, een beroep op de museumwereld om zijn instelling te helpen bij het herstellen van het restauratie-atelier en bij de restauratie van de beschadigde schilderijen. Aan het Rijksmuseum werd via de Nederlandse ambassadeur in Boekarest, mr. Coen F. Stork, gevraagd om hulp te bieden bij het herstel van schilderijen van de Hollandse en Vlaamse school en een bijdrage te leveren aan de wederopbouw van het restauratie-atelier en de bijscholing van restauratoren. Ten einde hierover nadere afspraken te maken, werd Boekarest in februari bezocht door een delegatie uit Nederland bestaande uit mevrouw A. van Grevenstein, schilderijenrestauratrice en directeur van het Restauratie Atelier Limburg en prof. dr. H.W. van Os, algemeen directeur van het Rijksmuseum en dr. P. J. J. van Thiel, directeur afdeling Schilderijen. Dankzij een begin maart uitgezonden tv-reportage in het VPRO-programma 'Belevenissen' van Peter van Ingen kreeg het Nederlandse publiek een indruk van het bezoek aan Boekarest en het getroffen museum.

J. P. Filedt Kok, A. van Grevenstein and
H. W. van Os

The Examination and Restoration of the Paintings from Bucharest

During the revolution in December 1989 the Romanian National Art Museum (Muzeul Național de Artă al României) was badly hit: the building was riddled with shell holes, the restoration studio went up in flames and a number of paintings were severely damaged by bullets and shrapnel. In January 1990 the director of the museum, Theodor Enescu, appealed to the museum world to help his institution by reinstalling the restoration studio and restoring the damaged paintings. Via the Dutch ambassador in Bucharest, Mr. Coen F. Stork, the Rijksmuseum was asked to assist in the restoration of paintings of the Dutch and Flemish schools and to contribute to the reconstruction of the restoration studio and the retraining of the restorers. With the aim of making precise arrangements for this a visit was paid to Bucharest in February by a delegation from the Netherlands consisting of Mrs. A. van Grevenstein, picture-restorer and director of the Restauratie Atelier Limburg at Rolduc, Professor H. W. van Os, director-general of the Rijksmuseum and Dr. P. J. J. van Thiel, director of the Department of Paintings. Thanks to a TV report broadcast early in March in Peter van Ingen's VPRO programme 'Belevenissen' (Experiences), the Dutch public was able to gain an idea of the visit to Bucharest and the damage suffered by the museum.

It was agreed that the Rijksmuseum would be responsible for the restoration of four

Afgesproken werd dat het Rijksmuseum de verantwoordelijkheid voor de restauratie van vier schilderijen in Nederland op zich zou nemen, te weten twee aan Van Hemessen togeschreven panelen, die ernstig waren beschadigd, het aan Rembrandt toegeschreven doek *Esther voor Haman*, waarin een winkelhaak zat, en Van Eycks *Mansportret*, dat overigens niet was beschadigd, maar wel erg vuil was. De reden voor de overkomst van de twee laatstgenoemde schilderijen was dat in Nederland de expertise aanwezig is om de authenticiteit van deze betwijfelde kunstwerken door materieel-technisch en stilistisch onderzoek vast te stellen. Daarnaast is praktische hulp geboden bij het weer op gang brengen van het restauratie-atelier en zijn twee Roemeense schilderijenrestauratrices, Mihaela Nacu en Maria Lungu Neagu, gedurende zes maanden in staat gesteld in Nederland een aanvullende opleiding te krijgen. Het verblijf van de restauratrices in het Restauratie Atelier Limburg in Rolduc werd mogelijk gemaakt door de in Amsterdam gevestigde Opleiding Restauratoren. Anne van Grevenstein en twee medewerkers zorgden er ook voor dat in maart een voorraad restauratie-materialen in Boekarest arriveerde, waardoor het restauratie-atelier weer kon gaan functioneren.

Later in maart arriveerden de vier schilderijen in het Rijksmuseum, waar zij, voorafgaande aan de restauratie, van 29 maart tot 15 april werden tentoongesteld; hierbij werd de vPRO-tv-film op video vertoond.

Zoals eerder was overeengekomen zouden twee schilderijen in het Rijksmuseum geres-taureerd worden: het *Mansportret* van Van Eyck en *De roeping van Mattheüs*, toegeschreven aan Jan Sanders van Hemessen; de twee andere schilderijen met hulp van de Roemeense restauratrices in het Restauratie Atelier Limburg. Om deze samenwerking optimaal en soepel te laten verlopen, werd een restauratiecommissie ingesteld, waarin alle betrokkenen zitting hadden. Deze commissie, die geregeld bijeenkwam, ontwikkelde een restauratieplan voor de vier schilderijen en besprak de verschillende stadia van de restauratie. Volgens afspraak werd bij alle essentiële beslissingen de directie van

paintings in the Netherlands, namely two panels attributed to Van Hemessen, the canvas *Esther Before Haman* attributed to Rembrandt, in which there was a three-cornered tear, and Van Eyck's *Portrait of a Man with a Ring*, which, although not actually damaged, was exceedingly dirty. The reason for bringing the two last-mentioned paintings to the Netherlands was that the expertise is available here to establish the authenticity of these uncertain attributions by means of scientific examination of the materials and technique and stylistic study. In addition practical help was offered in getting the restoration studio back into operation, while two Romanian picture-restorers, Mihaela Nacu and Maria Lungu Neagu, have been enabled to acquire additional training at the Restauratie Atelier Limburg during a six-months stay in the Netherlands made possible by Opleiding Restauratoren, the training programme for restorers based in Amsterdam. Anne van Grevenstein and two of her assistants also ensured that a stock of restoration materials arrived in Bucharest in March, so that the restoration studio there could start work again.

Later in March the four paintings arrived in the Rijksmuseum, where they were exhibited before restoration from 29 March to 15 April, the vPRO TV film being shown on video at the same time. As had earlier been agreed, two paintings, the *Portrait of a Man with a Ring* by Jan van Eyck and *The Calling of St. Matthew* attributed to Jan Sanders van Hemessen, were to be restored at the Rijksmuseum, the other two at the Restauratie Atelier Limburg with the aid of the Romanian restorers. In order to ensure the maximum and most flexible collaboration, a restoration committee was set up, on which all those involved had a seat. This committee, which met regularly, worked out a restoration plan for the four paintings and discussed the various stages of the restoration. In accordance with the agreement, the directorate of the museum in Bucharest was consulted on all fundamental decisions. The method of cleaning the Van Eyck and the filling in of the holes in the panels of the two works attributed to Van Hemessen were the sub-

het museum in Boekarest geraadpleegd. Met name over de wijze van schoonmaken van het schilderij van Van Eyck en over het invullen van de gaten in de panelen van de beide aan Van Hemessen toegeschreven werken is lang gesproken; ter voorbereiding van de laatstgenoemde behandeling zijn de nodige proeven gedaan. De verschillende stadia in de restauratie zijn zorgvuldig fotografisch vastgelegd door de Fotodienst van het Rijksmuseum, die ook talrijke technische (ultraviolet-, strijklicht-) opnames maakte. Bij de Van Eyck en de Rembrandt bood de restauratie een unieke mogelijkheid om kunsthistorisch en materieel-technisch onderzoek te verrichten. Van Eycks *Mansportret* werd door prof. dr. J. R. J. van Asperen de Boer en dr. B. Ridderbos, beiden verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, onderzocht, door de eerste vooral op materieel-technisch gebied, terwijl de laatste zich met de veranderende kunsthistorische opvattingen over het stuk bezighield. De resultaten van hun onderzoek vinden hier hun neerslag. Prof. dr. E. van de Wetering van de Universiteit van Amsterdam en lid van het Rembrandt Research Project bestudeerde met Karin Groen, natuurwetenschappelijk specialist, het aan Rembrandt toegeschreven schilderij *Esther voor Haman*; beiden doen in het kader van het Rembrandt Research Project een (door DSM gesponsord) onderzoek naar de schildertechniek van de (latere) Rembrandt. Zij zijn erin geslaagd een beter beeld te geven van de staat van het schilderij en van de oorspronkelijke compositie, die thans door latere overschilderingen aan het oog onttrokken is.

Van de restauratie en het onderzoek is een film gemaakt door Jeroen Visser die alle stadia heeft vastgelegd. Deze film vormt met dit *Bulletin* de blijvende herinnering aan dit restauratieproject. Na een korte presentatie van de gerestaureerde schilderijen in het Rijksmuseum, van half februari tot half maart 1991, waarbij de film geregeld vertoond wordt, zullen de schilderijen omstreeks 20 maart naar Boekarest terugkeren.

jects of particularly lengthy discussions, while the necessary tests were carried out as a preparation for the second of these operations. The various stages in the restoration were carefully documented by the Rijksmuseum's Photographic Service, which also made numerous technical photographs (by ultraviolet or raking light).

In the case of the Van Eyck and the Rembrandt the restoration offered a unique opportunity for carrying out art-historical and scientific research. Van Eyck's *Portrait of a Man with a Ring* was examined by Professor J. R. J. van Asperen de Boer and Dr. B. Ridderbos, both of the University of Groningen, the former concerning himself mainly with the materials and technique, the latter with the changes in art-historical opinion regarding the work. The results of their research are published here. Professor E. van de Wetering of the University of Amsterdam and member of the Rembrandt Research Project, studied the painting *Esther Before Haman*, attributed to Rembrandt, in collaboration with Karin Groen, a specialist in the scientific field, who, like him, is carrying out research into Rembrandt's late painting technique in the context of the Rembrandt Research Project (sponsored by the DSM). They have succeeded in giving a better idea of the state of the painting and the original composition, which is now hidden from view by later overpainting.

A film has been made of the restoration and the research by Jeroen Visser, who has recorded every stage, and this, together with this *Bulletin*, forms a lasting reminder of this restoration project. After a short presentation of the restored paintings in the Rijksmuseum, from mid-February to mid-March 1991, during which the film will be shown at regular intervals, the paintings will return to Bucharest around 20 March.

Met dank aan:

In Boekarest:

Ambassade der Nederlanden: Mr. Coen F. Stork.

Muzeul Național de Arta: Theodor Enescu, Codruta Popescu Cruceanu, Maria Matache, Mihaela Nacu, Maria Lungu Neagu.

In Nederland:

Ministerie van Buitenlandse Zaken, directie Culturele Samenwerking en Voorlichting Buitenland: mr. P. R. Brouwer en mevrouw drs. C. Wiedenhof.

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, afdeling Cultuurbeheer: J. Jessurun, drs. G. C. Lodder en drs. C. M. P. Buijs en afdeling Bilaterale Internationale Samenwerking: mr. J. A. Brester en G. W. J. M. Gielen.

Opleiding Restauratoren: mevrouw W. 't Hooft.

Centraal Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap: mevrouw A. Gräfin Ballèstrem en mevrouw J. H. Hofenk-de Graaff.

Stichting Restauratie Atelier Limburg: Anne van Grevenstein, P. C. van Och en C. A. M. Schreuder.

Rijksmuseum, Amsterdam: M. A. A. M. van de Laar, mevrouw M. Zeldenrust, M. Bijl, mevrouw drs. M. Berends-Albert, P. Mookhoek, mevrouw B. Stokhuyzen, drs. E. R. Runia, drs. P. van der Heijden, drs. W. Th. Kloek, dr. P. J. J. van Thiel, drs. W. A. P. Hoeben.

Film: Jeroen Visser en Peter van Ingen.

With grateful thanks to:

in Bucharest:

Netherlands Embassy: Coen F. Stork.

Muzeul Național de Arta: Theodor Enescu, Codruta Popescu Cruceanu, Maria Matache, Mihaela Nacu, Maria Lungu Neagu.

in the Netherlands:

Ministry of Foreign Affairs, directorate of the Cultural Cooperation and Foreign Information Department: P. R. Brouwer and Mrs. C. Wiedenhof.

Ministry of Welfare, Health and Cultural Affairs, Cultural Heritage Division: J. Jessurun, G. C. Lodder and C. M. P. Buijs and Division for Bilateral International Cooperation: J. A. Brester and G. W. J. M. Gielen.

Opleiding Restauratoren: Mrs. W. 't Hooft.

Central Research Laboratory for Objects of Art and Science: Mrs A. Gräfin Ballèstrem and Mrs. J. H. Hofenk-de Graaff.

Stichting Restauratie Atelier Limburg: Anne van Grevenstein, P. C. van Och and C. A. M. Schreuder.

Rijksmuseum, Amsterdam: M. A. A. M. van de Laar, Mrs. M. Zeldenrust, M. Bijl, Mrs. M. Berends-Albert, P. Mookhoek, Mrs. B. Stokhuyzen, E. R. Runia, P. van der Heijden, W. Th. Kloek, Dr. P. J. J. van Thiel, W. A. P. Hoeben.

Film: Jeroen Visser and Peter van Ingen.